

УДК 378.091.33: [355.23:356.13] (043.3)
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.65-2.24>

І. В. Сніцар

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Хмельницького національного університету

С. П. Шумовецька

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби імені Богдана Хмельницького

РОЗВИТОК У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ НАВЧАЛЬНО-ТВОРЧИХ ЗАВДАНЬ

У статті доведено необхідність розвитку творчого потенціалу майбутніх офіцерів-прикордонників як важливої складової частини їх професійної культури: офіцер не може бути висококласним фахівцем, якщо не буде вміти нестандартно мислити, не буде готовий до дій у нетипових ситуаціях професійної діяльності, вирішення складних нестандартних проблем. Визначено, що вміння вирішувати завдання, застосовувати знання під час професійної діяльності у нетипових практичних ситуаціях, розуміти і використовувати нові ідеї і думки та генерувати оригінальні ідеї є невід'ємними складниками особистісного компонента професійної культури офіцера-прикордонника. До актів творчості можна зарахувати прийняття офіцером рішень щодо виконання завдань з охорони державного кордону, забезпечення мобільності підрозділу, формування морально-психологічного клімату в підрозділі, вплив на поведінку окремих прикордонників тощо.

Автори детально характеризують навчально-творчі завдання, їх види та ситуації застосування, що необхідні для формування професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників, зокрема наводять приклади завдань, що потребують простих розумових операцій із даними (на виявлення фактів, на аналіз і синтез, зіставлення й розрізнення), завдань на управління, тобто на визначення мети, стратегії діяльності, планування чи організацію діяльності, нормування часу діяльності, оцінку результатів. Визначено, що під час вивчення майбутніми офіцерами-прикордонниками навчальних дисциплін «Морально-психологічне забезпечення», «Педагогіка та психологія», «Основи управління» доцільно використовувати навчально-творчі завдання, пов'язані з професійною діяльністю, практикою та завданнями охорони кордону. Вони мають охоплювати максимальну кількість тем навчальної дисципліни, містити елементи наукового дослідження, враховувати інтереси майбутніх фахівців.

Виконання творчих завдань є прикладом активної і творчої військової освіти, найкращою підготовкою до ситуацій двозначності й невизначеності, які можуть виникнути під час виконання службових (управлінських, організаційних, навчальних, дисциплінарних, виховних, екстремальних та ін.) завдань з охорони кордону.

Ключові слова: офіцер-прикордонник, професійна культура, навчально-творчі завдання, творчі ситуації.

Постановка проблеми. Нині для успішного вирішення завдань прикордонної служби офіцер-прикордонник має вміти творчо підходити до справи, вміти вибирати оптимальний варіант вирішення професійних проблем. Офіцер не може бути висококласним фахівцем, якщо не буде вміти нестандартно мислити, не буде готовий до дій у нетипових ситуаціях професійної діяльності, вирішення складних нестандартних проблем. Уміння вирішувати завдання, застосовувати знання під час професійної діяльності в нетипових практичних ситуаціях, розуміти і використовувати нові ідеї і думки та генерувати оригінальні ідеї мають бути невід'ємними складниками особистісного компонента професійної культури офіцера-прикордон-

ника. З огляду на це проблема формування у майбутніх офіцерів-прикордонників творчого підходу до професійної діяльності є важливим завданням педагогіки вищої військової школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти формування професійної культури офіцерів-прикордонників досліджували у своїх працях В. Балашов, Ю. Дем'янюк, Д. Іщенко, О. Сафін та ін. Проблематика професійної культури є також предметом уваги І. Балицького, С. Білявця, В. Мірошніченко, І. Почекаліна, В. Царенка, В. Хоми, Т. Щеголевої та ін. Безпосередньо проблемі формування професійної творчості у майбутніх офіцерів-прикордонників присвячені роботи О. Діденка. Дослідник

доводить, що необхідність творчого підходу до справ зумовлена й особливостями професійної діяльності офіцера-прикордонника, структурою його професійної культури. На його думку [1, с. 6], творче ставлення до управлінських рішень мобілізує знання і досвід офіцера, дає змогу йому з усіх можливих варіантів виконання завдань обрати найбільш оптимальний. Окрім прийняття офіцером рішень щодо виконання завдань, пов'язаних з охороною державного кордону, до актів творчості можна зарахувати розв'язання складних проблем повсякденної, службової та педагогічної діяльності, забезпечення мобільності підрозділу, формування морально-психологічного клімату в підрозділі, вплив на поведінку окремих прикордонників тощо.

Військові педагоги М. Єжеєв, С. Ніколаєнко та О. Устименко підкреслюють, що необхідно розвивати у військовослужбовців уміння нестандартно мислити, щоб вони були готові в широкому просторі практичної діяльності адекватно відповісти на ймовірні виклики та загрози [2, с. 322]. Цієї ж позиції дотримуються й зарубіжні вчені. Зокрема, Д. Карафано та А. Кошемс вважають, що найкращою підготовкою до ситуації двозначності й невизначеності, яка може виникнути під час планування та проведення бойових операцій, є уміння мислити [3].

Важливим є дослідження педагогічних умов формування професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників та їх творчих здібностей як необхідної передумови успішного вирішення завдань з охорони кордону.

Мета статті. Метою статті є визначення педагогічних шляхів розвитку в майбутніх офіцерів-прикордонників творчого потенціалу, зокрема через використання навчально-творчих завдань.

Виклад основного матеріалу. Офіцеру-прикордоннику часто доводиться знаходити варіанти виходу з досить складних ситуацій, вирішувати нестандартні завдання і проблеми, що стосуються безпеки державного кордону в повсякденних умовах та в разі ускладнення обстановки. По суті, вся діяльність офіцера-прикордонника як керівника органами охорони державного кордону є нічим іншим, як вирішенням творчих (управлінських, організаційних, навчальних, дисциплінарних, виховних, екстремальних та ін.) завдань. Саме тому навчання майбутніх захисників кордону вирішувати навчально-творчі завдання має особливе значення.

Навчально-творче завдання, за С. Сисоевою, – це така форма організації змісту навчального матеріалу, за допомогою якої педагог створює творчу ситуацію, прямо чи опосередковано задає мету, умови та вимоги до навчальної творчої діяльності, у процесі якої суб'єкти навчання активно оволодівають знаннями та навичками, розвивають

свої творчі здібності. Навчально-творче завдання передбачає діяльність виконавця у два етапи: формулювання проблеми та її розв'язок [4, с. 91].

М. Фіцула говорить про індивідуальні навчальні завдання як вид позааудиторної індивідуальної роботи навчального характеру, що його виконують суб'єкти навчання під час вивчення програмного матеріалу [5, с. 162]. Задля виконання індивідуального навчального завдання курсанти мають самостійно вивчити необхідний програмний матеріал, поглибити його, визначити можливості практичного застосування знань.

Серед навчально-творчих завдань виокремлюють завдання на виявлення протиріччя, проблемне бачення, тобто навчальні завдання (завдання схованого протиріччя, завдання на конструювання заданих ситуацій, завдання на розкриття уявних протиріч) і навчально-творчі (завдання-гололомки, завдання-проблеми, парадокси, антиномії, завдання на формулювання проблем). Є ще завдання без повної інформації (завдання на уточнення мети, умов, із недостатньою вихідною інформацією), завдання на прогнозування (на прогресивні екстраполяції, регресивні екстраполяції, безпосереднє висунення гіпотез), завдання на оптимізацію (на вибір оптимального розв'язку, оптимізацію процесу, оптимізацію витрат чи засобів діяльності), завдання на управління (на визначення мети, стратегії діяльності, планування чи організацію діяльності, нормування часу діяльності, оцінку результатів), завдання на комунікативність (на розподіл обов'язків під час колективної діяльності, спілкування, пошук засобів співробітництва) та ін. [6, с. 91–99].

У Національній академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького для розвитку професійної культури майбутніх захисників кордону передбачено широке використання навчально-творчих завдань для розвитку в майбутніх офіцерів-прикордонників творчого потенціалу, насамперед творчого мислення. Зокрема, під час вивчення навчальних дисциплін «Морально-психологічне забезпечення» та «Педагогіка та психологія» для створення творчої ситуації викладачі прямо чи опосередковано задають мету, умови та вимоги до навчальної творчої діяльності, для вирішення чого курсанти оволодівають знаннями та навичками, розвивають свої творчі здібності. Завдання охоплюють максимальну кількість тем зазначених навчальних дисциплін, тісно пов'язані з практикою професійної діяльності, передбачають елементи наукового дослідження, враховують інтереси курсантів та передбачають поступове нарощування складності.

Враховуючи особливості професійної діяльності офіцера-прикордонника як послідовності вирішення різнопланових завдань, викладачі пропонують курсантам завдання-проблеми,

парадокси. Наприклад, із навчальної дисципліни «Морально-психологічне забезпечення» курсанти мають висловити своє бачення думки Отто фон Бісмарка, що у війнах перемагає не солдат зі зброєю, а вчитель із книжкою та священник із молитовником. Курсанти вказували на важливість духовного загартування воїнів, розуміння ними своєї місії та правоти своєї справи.

З цієї ж навчальної дисципліни, розглядаючи питання гуманітарної підготовки, курсанти мають виконати завдання на оптимізацію. Йдеться, до прикладу, про важливість використання потенціалу вивчення мілітарної літератури з метою виховання персоналу прикордонних підрозділів. Майбутні офіцери-прикордонники вказували на значення творів, насамперед, В. Шкляра, А. Кокотюхи, А. Сиви (позивний «Плохіш»), І. Орла, О. Біка та ін. Курсанти підтверджували думку С. Поліщук про те, що важливість мілітарної риторики та літератури зумовлена потребою вироблення колективної ідентичності народу, формування власного символічного простору [7, с. 80]. Курсанти доводили, що національна героїзація обов'язково має бути в інформаційному просторі, що необхідно зруйнувати міфи про «новоросію» та знати своїх українських героїв. Вони робили висновок, що мілітарна література формує національну ідентичність і традицію – зі своїми героями, битвами та перемогами.

Прикладом завдання, що потребує простих розумових операцій із даними (на виявлення фактів, на аналіз і синтез, зіставлення й розрізнення), є визначення значення для українського війська запровадження Маршу нової української армії («Зродились ми великої години»), звернення «панове», а також петлюрівських тризубів, гетьманських зірок, зубчатки Української Галицької Армії, одностроїв армії УНР. Курсанти, спираючись на статті А. Мороз «Чорні запорожці і холодноярці: як нові назви та символи ідеологічно відроджують Українське військо» [8], «На зміну образу українця-невдахи приходять відважний воїн» [9], І. Фаріон «Нарешті зрозуміли, що ідеологічна робота в армії – така ж зброя, як і набої» [10], «Про важливість патріотичного виховання і протидії ворожій пропаганді – у розмові з військовим істориком Василем Павловим» [11] та ін., з'ясували, що нині кілька бригад Збройних сил України змінили свої назви та узгодили нову символіку. Так, наприклад, 24 бригаду було названо на честь Короля Данила Галицького, 72 бригада отримала назву на честь бійців часів визвольних змагань 1917–1921 рр. Чорних запорожців, 55 бригада – на честь Запорізької Січі, 93 бригада – Холодного Яру, 3 полк спецпризначення – Святослава Хороброго. Курсанти робили висновок про необхідність відмови від радянських та пострадянських назв, які не стосуються укра-

їнської історії, зміни назв і символіки офіційних підрозділів Збройних сил України, доводили, що зміна назв і символіки – це одна з головних вимог на шляху до віддалення нашої армії від так званого «руського миру» [12], що введення гасла «Слава Україні! – Героям слава!» увійде до підручників інформаційно-психологічної протидії [13].

Щодо завдання на управління, тобто на визначення мети, стратегії діяльності, планування чи організації діяльності, нормування часу діяльності, оцінку результатів (з навчальної дисципліни «Основи управління»), викладачі пропонували курсантам прокоментувати, наприклад, слова Цві Аріелі, інструктора 1-ї бригади швидкого реагування Національної гвардії України, яка формується за стандартами НАТО. Він у 2016 р. зазначив, що за два роки війни не можна сказати про якісь принципові зміни. «Бронезилетів більше, стали давати нормальні каски, виділяти більше грошей, але це не є принциповими змінами. Більше не означає краще», – зазначає Цві Аріелі. «Якщо хочемо виграти цю війну, ми маємо розуміти, що російська армія (незважаючи на те, що побудована за радянським, трохи модернізованим, типом) – це потужна армія. Українська армія, скільки б у неї не вливали коштів, буде маленькою радянською армією. Маленька радянська армія з великою радянською армією змагатися не може!» Найбільша проблема, на думку Аріелі, – це професіоналізм: підрозділи управляються за радянською системою, яка не ефективна [14]. Для вирішення цього завдання курсанти порівнювали системи управління в радянській системі та структурах НАТО, визначали необхідні умови підвищення ефективності дій українського війська. Загалом виконання таких завдань допомагало розвивати в курсантів уміння нестандартно мислити, що необхідно для їх практичної діяльності та адекватного реагування на ймовірні виклики та можливі загрози на державному кордоні.

Висновки і пропозиції. З огляду на особливості професійної діяльності офіцера-прикордонника як послідовності вирішення різнопланових завдань важливим дидактичним засобом їх професійної підготовки як фахівців управлінської ланки слід вважати навчально-творчі завдання, що мають передбачати зв'язок із професійною діяльністю, практикою та завданнями охорони кордону, охоплювати максимальну кількість тем навчальних дисциплін, містити елементи наукового дослідження, враховувати інтереси майбутніх фахівців. Виконання творчих завдань є прикладом активної і творчої військової освіти, найкращою підготовкою до ситуації двозначності й невизначеності, яка може виникнути під час виконання службових (управлінських, організаційних, навчальних, дисциплінарних, виховних, екстремальних та ін.) завдань з охорони кордону.

Перспективами подальшого розвитку в цьому напрямі є визначення методичних рекомендацій щодо формування професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі їхньої професійної підготовки.

Список використаної літератури:

1. Діденко О.В. Формування професійної творчості в майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України : монографія. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2009. 407 с.
2. Ежеев М., Ніколаєнко С., Устименко О. Підготовка офіцерського корпусу та фахівців у сфері національної безпеки в США. Досвід для України. Вісник Національної академії державного управління. 2009. Вип. 2. С. 314–323.
3. Sarafano J., Kochemc A. Military Education Needs Reform. *Defense News*. 2005. № 4. P. 15–19.
4. Сисоєва С.О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навч.-метод. посібник. Київ : ЕКМО, 2011. 320 с.
5. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навч. посібник. Київ : «Академвидав», 2006. 352 с.
6. Сисоєва С.О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навч.-метод. посібник. Київ : ЕКМО, 2011. 320 с.
7. Поліщук С. Реактивність літератури. Київ : Академвидав, 2016. 192 с.
8. Мороз А. Чорні запорожці і холодноярці: як нові назви та символи ідеологічно відроджують Українське військо. URL: http://dniprograd.org/2018/08/17/chorni-zaporozhtsi-i-kholodnoyartsi-yak-novi-nazvi-ta-simvoli-ideologichno-vidrodzhuyut-ukrainske-viysko_70439 (дата звернення: 28.08.2019).
9. На зміну образу українця-невдахи приходять відважний воїн. URL: http://texty.org.ua/pg/news/movchun/read/40206/Na_zminu_obrazu_ukrajincanevdahy_pryhodyt_vidvazhnyj_vojin (дата звернення: 28.08.2019).
10. Фаріон І. «Нарешті зрозуміли, що ідеологічна робота в армії – така ж зброя, як і набої». URL: <https://wz.lviv.ua/interview/380179-nareshti-zrozumily-shcho-ideolohichna-robota-v-armii-taka-zh-zbroia-iak-i-naboi> (дата звернення: 28.08.2019).
11. Про важливість патріотичного виховання і протидії ворожій пропаганді – у розмові з військовим істориком Василем Павловим. URL: <https://wz.lviv.ua/interview/380179-nareshti-zrozumily-shcho-ideolohichna-robota-v-armii-taka-zh-zbroia-iak-i-naboi> (дата звернення: 29.08.2019).
12. Мороз А. Чорні запорожці і холодноярці: як нові назви та символи ідеологічно відроджують Українське військо. URL: http://dniprograd.org/2018/08/17/chorni-zaporozhtsi-i-kholodnoyartsi-yak-novi-nazvi-ta-simvoli-ideologichno-vidrodzhuyut-ukrainske-viysko_70439 (дата звернення: 28.08.2019).
13. Фаріон І. «Нарешті зрозуміли, що ідеологічна робота в армії – така ж зброя, як і набої». URL: <https://wz.lviv.ua/interview/380179-nareshti-zrozumily-shcho-ideolohichna-robota-v-armii-taka-zh-zbroia-iak-i-naboi> (дата звернення: 28.08.2019).
14. Шклярська О. «Ізраїльський інструктор Нацгвардії розповів про проблеми української армії». URL: <https://racurs.ua/ua/n70786-izrayilskyi-instruktor-nacgvardiyi-rozpoviv-pro-problemy-ukrayinskoyi-armiyi.html> (дата звернення: 30.08.2019).

Snitsar I., Shumovetska S. Development of future frontier officers' professional culture based on the use of the potential of educational and creative tasks

The need to develop the creative potential of future border guards as an important component of their professional culture has been proved in the article, as an officer cannot be a top-notch specialist unless he is able to think outside the box, is not ready to act in atypical situations of professional activity, to solve complex non-standard problems. It has been determined that the ability to solve problems, apply knowledge during professional activity in atypical practical situations, understand and use new ideas and thoughts and generate original ideas are integral components of the personal component of the professional culture of the border guard officer. The acts of creativity can be attributed to the decision making by the officer on the implementation of tasks for the protection of the state border, ensuring the mobility of the unit, the formation of moral and psychological environment in the unit, the influence on the behavior of individual border guards.

The authors have described in detail the educational and creative tasks, their types and situations of application, which are necessary for the formation of professional culture of future border guard officers, in particular they give examples of tasks that require simple mental operations with data (on fact finding, analysis and synthesis, comparison and differentiation), management tasks, that is, to define the purpose, strategy of the activity, to plan or organize the activity, to normalize the time of activity, to evaluate the results. It has been determined that it is expedient to use educational and creative tasks related to professional activity, practice and tasks on border protection while studying of the disciplines "Moral and Psychological Support", "Pedagogy and Psychology", "Fundamentals of Management" by the future border guard officers. They should cover the maximum number of topics of the discipline, contain elements of scientific research, take into account the interests of future professionals.

Performing creative tasks is also an example of active and creative military education, the best preparation for the situation of ambiguity and uncertainty that may arise while performing official (administrative, organizational, training, disciplinary, educational, extreme, etc.) border protection tasks.

Key words: *frontier officer, professional culture, educational and creative tasks, creative situations.*